

พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ เรื่องสร้างพระบรมรูปทรงม้า

พระบรมรูปทรงม้านั้นเกิดแต่กรณี 2 เรื่อง ประกอบกัน กรณีที่ 1 เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จะเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง เมื่อ พ.ศ. 2450 เวลานั้น ทรงสร้างถนนราชดำเนินเสร็จแล้ว และได้ลงมือสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ทั้งคิดแผนผังสนามใหญ่ เชื่อมถนนราชดำเนินกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว กรณีที่ 2 เวลานั้นยังอีกปีเศษจะถึงอภิเสกขัตติวงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินนับได้ 42 ปี รัชกาลอันนานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น บรรดาได้ปกครองประเทศสยามแต่ปางก่อนทั้งสิ้น กำหนดว่าจะมีการสมโภชเป็นงานใหญ่ ดำรัสสั่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ให้ทรงปรึกษากับเสนาบดีคฤหาสน์กระทรวงมหาดไทยว่า จะทำอย่างไรเสียแต่ในเวลาเสด็จไม่อยู่ แล้วกราบทูลไปย่าว่าวไว้ให้เสียเวลา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงตรัสให้ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี มีความเห็นพร้อมกันว่า "การสมโภช" เช่น เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรกเป็นต้นก็ดี และ "การฉลอง" เช่น เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์อายุครบ 100 ปีเป็นต้นก็ดี ได้ทำมาในรัชกาลที่ 5 แล้วหลายอย่าง แต่ล้วนเป็นการที่รัฐบาลหรือบุคคลต่างจำพวกช่วยกันทำแทบทั้งนั้น งานฉลองราชสมบัติครั้งนี้นัดกับงานอื่นที่ได้เคยทำมาแต่ก่อน ด้วยเป็นมงคลอันพึงระสบได้ด้วย ยกย่องนักควรให้ฝึกกับงานแต่ก่อนๆ เห็นว่า ควรถือเหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปกครองทำนุบำรุงประเทศและประชาชนชาวสยามให้เจริญรุ่งเรือง และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นสุขสำราญมาช้านานกว่าพระมหากษัตริย์แต่ปางก่อน ซ่อนนี้เป็นหลักชักชวนชาวสยามทุกชาติทุกภาษาทั่วพระราชอาณาเขตให้บริจาคทรัพย์ตามกำลังรวมเงินนั้น

ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นของชาวสยามรายตัวทั่วหน้าพร้อมใจกันสนองพระเดชพระคุณอย่างที่เรียกกันเป็นสามัญว่า "ทำขวัญ" แล้วแต่จะทรงใช้สอยเงินนั้นตามพระราชหฤทัย ให้กระทรวงนครบาลเป็นเจ้าหน้าที่บอกบุญในกรุงเทพฯ และกระทรวงมหาดไทยบอกบุญตามหัวเมือง กำหนดเป็นข้อสำคัญในการบอกบุญนั้น คือ 1 อย่าให้เป็นการกระเกณฑ์อย่างไร แล้วแต่ใจใครสมัคให้เท่าใด แม้เพียงเป็นจำนวนสตางค์ก็ได้ แต่ 2 ให้พยายามบอกทั้งเหตุและการที่ทำบุญนั้นให้รู้ทั่วทุกตัวคนบรรดาอยู่ในพระราชอาณาเขต เวลาเมื่อปรึกษากันนั้นมิเสนาบดีบางคนเห็นว่า ควรจะสร้างสิ่งอันใดไว้เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติด้วยสักสิ่งหนึ่ง แต่ข้อนี้ตกลงกันว่า ควรจะรอไว้ลงมติต่อเมื่อรู้เด้าว่าจะได้เงินเฉลิมพระขวัญสักเท่าใดก่อน

ในเวลาเมื่อกำลังบอกบุญอยู่นั้น ได้ทราบข่าวมาแต่ยุโรปว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรวังแวร์ซายในประเทศฝรั่งเศส โปรดพระรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ยืนตั้งไว้ในลานข้างหน้าพระราชวัง ทรงปรารภว่า ถ้ามีพระบรมรูปของพระองค์ทรงม้าตั้งไว้ในสนามที่ถนนราชดำเนิน ต่อกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมจะเป็นสง่างามดี เหมือนเช่นเขามักมีกันตามประเทศต่างๆ ในยุโรป สิบราคารสร้างพระบรมรูปเช่นนั้นว่าราว 200,000 บาท ได้ข่าวที่กล่าวมาประจวบเวลากับที่ได้เด้าว่ามีคนยินดีถวายเงินเฉลิมพระขวัญแพร่หลายจะได้เงินมาก ที่ประชุมเสนาบดีจึงลงมติแล้วสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชกราบทูลขอถวายพระบรมรูปทรงม้านั้นเป็นของประชาชนชาวสยามสนองพระเดชพระคุณในงานวันมงคล ก็โปรดพระราชทานพระบรมราชาอนุญาต จึงเกิดมีพระบรมรูปทรงม้าขึ้นด้วยประการฉะนี้ ควรกล่าว

เพิ่มเติมต่อไปอีกเล็กน้อย ว่าเงินเฉลิมพระขวัญครั้งนี้ เมื่อจ่ายใช้ในการสร้างพระบรมรูปทรงม้าแล้วยังเหลือตัวเงินอยู่กว่าล้านบาท สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายตามมติเดิม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า จะเอาเงินนั้นใช้สถาปนาการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดประโยชน์แก่ชาวสยามสนองคุณความกตัญญูกตเวทีที่ได้มีต่อพระองค์นั้น แต่ยังไม่ทันตกลงว่าจะทำอะไร สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าเสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงดำเนินการตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้ใช้เงินเฉลิมพระขวัญที่ยังเหลืออยู่นั้นตั้งมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์

เรื่องถวายพระบรมรูปทรงม้า รายการพิธีหึงคำที่ทูลถวาย และพระราชดำรัสตอบมีอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาโดยพิสดาร

(เอกสารทางวิชาการ ได้รับความอนุเคราะห์จากหอสมุดดำรงราชานุภาพ กรมศิลปากรสงวนลิขสิทธิ์)